

TÜRK FOLKLORUNDA “KAYBOLAN OTOSTOPÇU HAYALET KIZ EFSANESİ”

Özkul ÇOBANOĞLU*

Özet: Gezgın bir kent efsanesi olan “Kaybolan Otostopçu Hayalet Kız Efsanesi”, Türk halk kültüründeki varyantları hariç, dünyanın hemen hemen her yerinden halkbilimci-ler tarafından derlenerek değerlendirilmiştir. Bu çalışmada Türk halk kültüründeki varyantları diğer çalışmalarla karşılaştırılarak değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Kaybolan Otostopçu Hayalet Kız Efsanesi, Kaybolan Otostopçu Hayalet Kız Efsanesi'nin Türk Folklorundaki varyantları, Kent Efsaneleri, Gezgın Efsaneler, Türk halkbilimi.

Abstract: As a migratory legend “the vanishing hitchhiker” is collected and analyzed by various folklorist allover the world. However, the legend's Turkish variants was an exception of this process. In this paper the Turkish variants of the legend is evaluated and compared to previous works.

Key Words: The Vanishing Hitchhiker, The Vanishing Hitchhiker's Variants of Turkish Folklore, Urban Legends, Migratory Legends, Turkish Folklore.

Bu çalışmanın konusunu evrensel sosyo-kültürel bir olgu olan efsanelerin yine son derece yaygın bir kategorisini teşkil eden gezgın ve kent efsaneleri araştırmaları bağlamında Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıktığı 1900'lü yılların başından itibaren Dünya'nın hemen hemen her yerine ve bölgesine yayılarak yerleşen “kaybolan otostopçu hayalet kız” efsanesinin Türk folklorundan derlenmiş örneklerinin halkbilimsel değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Öncelikle efsane (legend) olgusu ve buna bağlı olarak da “uçan efsane”ler kategorisine dair mevcut araştırma eğilimlerini ana hatlarıyla da olsa belirlemek çalışmamızda ele aldığımız konuyu tartışırken daha anlaşılır olmak bakımından yararlı olacaktır.

Hiç şüphesiz, efsaneler, insanı ve onun iç dünyasını veya bir başka ifadeyle “insanın geleneksel fantazilerini” (Dundes 1971: 22) anlamada birincil ve son derece önemli kaynaklardır. Dahası pek çok insan tarafından anlatılır ve dinlenilirken “gerçek” olduklarına inanılması nedeniyle geleneksel dünya görüşünün veya halk felsefesinin oluşmasında da son derece etkili unsurlar oldukları bilinmektedir. Halk inançları ve halk dininin yansıtıldığı türlerin başında gelen “efsaneler” halkbiliminin bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıktığından beri devamlı olarak halkbilimcilerin belki de “masal”dan sonra en çok dikkatlerini çeken tür veya türlerden birisi olmuştur. Sosyal ve beşeri bilimlerin pek çok alanında olduğu gibi bir türün tanımı üzerinde o alanda çalışanların çok rahatlıkla ve kolaylıkla ittifak etmesi halkbiliminde de sıklıkla rastlanır bir durum olmadığı kolayca söylenebilir.

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi.

Tıpkı, halkbilimi (folklore) ve halk edebiyatı (folk literature) tanımlarında olduğu gibi “efsane” (legend) tanımında da bu alanda çalışanların tamamının üzerinde ittifak ettiği bir tanım olmamakla birlikte yaklaşık iki yüzyıllık bir bilimsel ilginin sonucunda efsanenin ne olduğuna dair tartışmada bazı özelliklerin üzerinde genel bir mutabakata varılmış gibidir. Bunları, efsanenin, “bir hikâye veya anlatı” olması, “yakın veya uzak tarihî geçmişte de olsa, tarihî bir dönem içinde yer alması” ve “anlatan ve dinleyen anlatılanın gerçek olduğuna inanması” şeklinde sıralamak mümkündür. Bu özelliklere istinaden, R. A. Georges’un tanımı (1971: 4) şu şekildedir: Efsane “yakın veya uzak geçmişte de olsa tarihî bir dönemde yer alan ve anlatılanla dinleyen gerçek olduğuna inandığı bir hikâye veya anlatı”dır.

Yaklaşık yüz senedir yukarıda verdiğimiz temel özelliklerinden hareketle yapılan tanımında genel bir mutabakat sağlanmış gibi olsa da diğer özellikleri itibarıyla efsane fenomeninin, özellikle konusunun genişliği son derece dikkat çekicidir ve tartışmalı yönler içermektedir. Dahası, erken dönem halkbilimi çalışmaları esnasında sanıldığı aksine, temaların ve motiflerin tür sınırlarını aştıkları ve çok rahatlıkla bir türden diğerine geçebildikleri ortaya çıkmıştır ki, bu husus erken dönemin neredeyse konuyla türü eşitleyen anlayışını tamamen geçersiz kılmıştır. Ayrıca, günümüzde bazı türlerin de sözlü aktarım esnasında icra edildikleri bağlamla ilgili olarak değişebildikleri ve başka bir türe dönüşebildikleri bilinmektedir. Bütün bu nedenlerle efsanelerin konusu olarak beliren devasa alan neredeyse araştırılmaya başlanıldığından beri yoğun bir tartışmayı beraberinde getirmektedir.

Nitekim, biri Batı Avrupa diğeri Kuzey Amerika’da efsaneler konusunda otorite kabul edilen iki profesyonel halkbilimcinin tespitleri, efsane araştırmalarının konu bakımından genişliğini ortaya koymaktadır. Bu tespitleri yapanlardan birincisi olan Leopold Schmidt, “Efsaneler öyle geniş bir türdür ki halk kültürünün her yerine dokunmaktadır” demektedir. Linda Dégh de, Schmidt’in aktardığı bu hükmüne katıldığını “Gerçekten de ister yerleşimle ilgili ister atasözü ve isterse konuşma şekilleri olsun halk hayatının şu veya bu yolla bir efsaneye bağlanamayacak bir kısmı yoktur” (1976: 93) diyerek efsanenin insan hayatındaki yerini ve konusunun genişliğini belirtmektedir.

Linda Dégh ayrıca edebiyat, kültür ve sanat tarihi gibi önemli komşu sahaların da halk efsanelerinin gizemli ortamından (aura) nasibini aldığını söyler ve şöyle devam ederek “Halkbilimcilerin kaprisli bir tür olan efsaneyi halk nesrinin (folk prose) diğer türlerinden ayırarak sınırlandırılıp tanımlanmasının zorluğunun uzun zamandan beri farkında oldukları”na (1976: 93) dikkati çeker. Bu zorluğun veya zorlukların başında, sabit şekle sahip olmaksızın her çeşit konuşma arasına girebilerek kullanılan bir materyale dönüşmesi ve bugüne kadar efsanenin şekle ait (formal) sınırlarını belirlemeye çalışanların geliştirdikleri metotların kontrolünün dışına taşması gelmektedir. Bu durumun aynı efsanenin varyantlarında görülen tamamen aynı olan muhtevanın, sıradan günlük konuşmalarda, yapısal bakımdan “märchen”e benzer sabit ve gayet iyi organize edilmiş kompozisyona sahip oluşun, çoğu zaman anlatıcının hünerine ve dinleyicisinin tavrına bağlı oluşundan kaynaklandığı tespit edilmiştir. Efsanenin şekil özelliklerindeki bu belirsizlik ve bu konudaki ısrarlı tutumlar, Leopold Schmidt’in “efsane”nin tamamen muhteva meselesi olup hiç bir

şekilde sabit bir formu olmadığını ilân etmesi"yle (Dégh 1976: 93) sonuçlanmıştır. Ancak, L. Schmidt'in vardığı sonuç, efsane sahasında çalışanlardan bir kısmı tarafından kabul edilip takip edilmiştir.

Linda Dégh efsane sahasında çalışan araştırmacılardan bir başka kısmının stil ve şekil arayışlarını devam ettirdiklerini ve bu yöndeki Aarne-Thompson motif ve tip indekslerine (Aarne 1964; Thompson 1955) dayalı çalışmalara dair kanaatlerini şöyle ifade etmektedir: "Jacob Grimm'in märchenle mukayese etmek suretiyle ortaya koymağa çalıştığı efsane stilini belirlemeğe yönelik çalışmaları devam ettirenler vardır. Efsanelerin stil ve şekil özelliklerini belirlemeğe yönelik ilgi neticesi arşiv ve koleksiyonlar oluşturulmuştur. Aarne-Thompson'un en küçük "motif" (motif) ve en büyük "tip" (type) şeklindeki izole edici tasnif prensibiyle hazırlanan indekslerde yer alan motif ve tip listeleri sınırlı bölge ve dağılımları içeren erken hazırlanmış çalışmalardır. Bu indekslerin ortak bir amaç ve prensibe sahip olmaması nedeniyle pratik kullanımda çok az bir yarar sağlamaktadırlar" (Dégh 1976: 93). Linda Dégh'in, Aarne-Thompson indeksleri hakkındaki yönelttiği tenkitlerden sonra bu tenkitlerden arınmış indeksler hazırlamak amacıyla "International Society of Folk Narrative Research" tarafından 1963 yılında Budapeşte'deki toplantısında hazırlanılmasına karar verilen ve ortak prensipleri belirlenen indeks çalışmalarının birkaç yerel çalışmanın ötesine taşınmış olması bu yöndeki eksikliğin ve belirsizliğin devam ettiğini göstermektedir.¹

Öte yandan, efsane araştırmalarında, türün yukarıda işaret edildiği gibi devasa bir sahayı kapsamasından kaynaklanan söz konusu tanımlama ve sahasını sınırlamada karşılaşılan zorlukları aşmak için geliştirilen yöntemlerden birisi de, Carl Wilhelm von Sydow (1934, 1948) tarafından ileri sürülmüştür. Von Sydow ve takipçileri 1930'lardan itibaren efsaneleri ayrı türlere ve pek çok alt türlere (subgenres) bölerek çalışma yolunu seçmiştir.

Efsanelerin bu alt türlerinden konumuzla ilgili olanlarını, "gezgin efsaneler", "memoratlar" ve "kent efsaneleri" olarak sıralamak mümkündür. Efsanelerin bazıları pek az değişikliklerle bir ülkenin değişik yerlerinde veya değişik ülkelerde, anlatıldıkları yere uygun düşen bir mahallileşmeye uğrayıp söz konusu coğrafyaya bağlanarak anlatılırlarsa, bu tür efsanelere "gezgin efsane" (migratory legends) adı (Christiansen 1958) verilir. Bazı halkbilimciler tarafından efsaneden ayrı bir tür olarak da kabul edilen memoralarsa (memorate), "olağanüstü bir güç veya güçlerle kurulan bir ilişkinin veya yaşanan bir tecrübenin yaşayan veya yaşayan kişiden dinleyen birisi tarafından anlatılan hatırası" olarak (Çobanoğlu 2003) tanımlanmaktadır. Kent efsaneleri (urban legends) ise, büyük ve kozmopolit yerleşme birimlerinde ortaya çıkan ve sözlü kültür ortamının yanı sıra kitle iletişim araçlarının da yardımıyla yayılan modern şehir hayatına yönelik yeni veya yenilenmiş geleneksel motif ve temalara sahip efsaneler (Brunvand 1981) olarak tanımlanabilir.

Bu bağlamda geleneksel hale gelen motifleriyle gezgin bir kent efsanesi olan

¹ Budapeşte toplantısındaki "efsane sınıflama" teklifleriyle ilgili eleştiriler için bkz. (Ortutay 1964; Propp 1998). Bu toplantıda efsanelerin sınıflandırılmasıyla ilgili tasnif listesi ve bunun Türk halkbilimi açısından eleştirisi için bkz. (Boratav 1969; Sakaoğlu 1992). Efsane çalışmalarının genel durum değerlendirmesi için bkz. (Hand 1965).

“kaybolan otostopçu hayalet kız efsanesi”ne (the legend of vanishing hitchhiker) dönebiliriz. Amerikan halk kültüründe tematik olarak “yol hayaletleri” ve “otomobil efsaneleri” içinde yer alan bu kent efsanesi Yirminci yüzyılın başlarından itibaren bilinmektedir. Hatta otomobilin yerini at ve arabasının aldığı en eski bilinen versiyonlarının tarihi 1876 yılına kadar gitmektedir. Efsanenin “otostopla” ilgili elementleri kaldırıldığında ise dönüştüğü “geri gelip sır olan” veya “ortadan kaybolan ölü” veya “hayalet” teması ise çok merkezli yaratma (poligenesis) kuramına uygun olarak yeryüzündeki bütün kültürlerde yer almaktadır.

Ancak, otomobil unsurunun yer aldığı “otostopçu hayalet kız efsanesi” tek merkezli yaratma (monogenesis) kuramına uygun bir biçimde Amerikan halk kültüründen diğer kültürlerle geçerek yerleşmiş varyantlar meydana getirmiş gibi görünmektedir. Bu sürecin de belli ve sabit bir motif ve epizot yapısına dönüşerek yayılmadan ziyade, hem kendi içinde, hem de diğer kültürlerde motif eklemeleri ve çıkarmaları yoluyla farklılaşan anlatmaların varyantlarının teşekkülüyle gerçekleştiğini gösteren unsurlar mevcuttur. Otostopçu hayalet kız efsanesinin Amerikan halk kültüründen derlenmiş (1935) bir örneği şu şekildedir: “Bu olay kaynak kişinin bir arkadaşının başından geçmiştir. Bu kişi yağmurlu bir akşam Hearst caddesinde araba sürüyordu. Tam, Euclid caddesi kavşağına geldiğinde koltuğunda kitaplarıyla belediye otobüsünü beklemekte olan bir genç kız gördü. Belediye otobüslerinin çalışmadığını düşünerek, durup kızı evine kadar götürmeye karar verdi. Kız, Euclid caddesi üzerinde yaşıyordu. Yol boyunca konuştular. Oraya yaklaşırken durdukları bir kavşakta kız el frenini kullanarak onlara çarpmak üzere olan bir arabadan kurtulmalarını sağladı. Adam kendisine çarpmasından son anda kurtulduğu arabanın yanından dönerek yoluna devam ederken kızı hatırladı ve başını çevirdiğinde kızın yerinde olmadığını ve oturduğu yerde bir kitap unuttuğunu gördü. Kızın evine çok yakın oldukları için onun evine gitmiş olacağını düşünerek yoluna devam etti. Ertesi gün kızın evine giderek unuttuğu kitabını vermek ister. Kızın evine gider ve onun İngiliz dili ve edebiyatı profesörü olan babasını bulur, onları anlatınca, Kızın babası kızının, tam iki yıl önce onu gördüğü köşede bir araba kazasında öldüğünü söyler. Baba, kitabı alıp kütüphanesine koymak üzere ayağa kalkınca kitabın her zaman olduğu yerin boş olduğunu görür” (Brunvand 1981: 26).

Efsanenin bu varyantında iki yıl önce ölen bir kızın arabasına bindiği kişiyi ölümden kurtarması ve babasının kitaplığından aldığı bir kitabı bir hatırlatıcı ip ucu veya delil olarak arkasında bıraktığını görüyoruz. Aynı efsanenin 1940 yılında Los Angeles’tan derlenmiş bir varyantı ise şu şekildedir: “Bu olayı yaşayan adamı ben biliyorum. O ve bir arkadaşı Los Angeles’in merkezine bira içmeğe gitmişlerdi. Orada genç bir hanımla tanıştılar. Hanım onlara aynı mahallede (Belvere Gardens) oturmaları nedeniyle, kendisini de oraya götürüp götürmeyeceklerini sorar. Hep birlikte arabaya binerek yola koyulurlar. Kız arkada oturmaktadır ve çok soğuk bir gece olduğu için birinin montunu üzerine alır. Tam, Evergreen Mezarlığı’nın yanına gelince, kız “bir dakika durur musunuz?” diyerek arabayı durdurur. Arabayı durdururlar ve kız dışarıya çıkar. Onlar beklerler kız gelmeyince, kızın montu çaldığını düşünerek ona bakmak için dışarı çıkarlar. Mezarlığa girince montu bir mezarın taşına asılmış olarak bulurlar” (Brunvand 1981: 28).

Bu varyantında efsanenin kahramanı olan genç kızla bir barda tanışan iki kişinin onu evine bırakırken kendisine üşümemesi için verdikleri montu onun bir dakikalığına durdukları mezarlık içinde bir mezarın taşına iliştilmiş olarak bulmalarıyla sona erdiğini görmekteyiz.

Amerikan halk kültüründen aynı efsanenin (1969) yılında derlenen varyantı ise "kaybolan otostopçu hayalet kızın" bu hareketinin artık kanıksanmış olduğuna dair elementler içeren bir şekildedir ve şöyledir: "Akşam üzeri, Greenville'den Winston-Salem'e (North Caroline) gidiyordum. Greensboro'nun eski yolundan gitmeye karar verdim. Ekim ayıydı ve biraz uykulu bir halim vardı. Ancak, yol üzerinde güzel ve yeni elbiseler giyinmiş genç bir kız görünce gözümde uyku muyku kalmadı, kendime geldim. Kızın yanında durarak ona yardım edip edemeyeceğimi sordum. Kız birlikte çıktığı çocuğun yaptığı sarkıntılıklarının ileri gitmesi üzerine onu durdurunca kızıp kendisini otomobilden indirerek yolda bıraktığını söyledi. Kendisini evine bırakmayı teklif ettim kız da kabul etti. Yolda kız pek fazla bir şey söylemedi. Fakat tam onun evine geldiğimizde kızın kapısını açmak üzere dışarı çıktım kapıyı açtığımda kız yoktu, kaybolup gitmişti. Ne olduğunu anlayamadım, gidip evin kapısını çaldım. Yaşlı bir hanım kapıyı açtı, ona Mary'i sordum. Yaşlı hanım, sadece "Hayır, gene mi?" dedi. Sonra, Mary'nin bir araba kazasında ölen kızı olduğunu ve sekiz yıl içinde kendisini aynı şekilde eve getirmeye çalışan beşinci kişi olduğumu söyledi" (Brunvand 1981: 40).

Amerikan halkbilimi çalışmalarının temel referans kaynaklarından, Ernest W. Baughman'ın (1966) Motif İndeksi'nde "E 332.3.3.1." motif numarasıyla kayıtlı olan "kaybolan hayalet otostopçu" efsanesinin derlenmiş ve yayınlanmış binlerce varyantı vardır ve bu konudaki çalışmalarıyla ünlenmiş olan, Utah Üniversitesi'nin Amerikan halkbilimi profesörü John Harold Brunvand'ın konuyla ilgili bir kitabının dışında, diğer kent efsaneleriyle birlikte yıllardır ele aldığımız efsanenin derlenen ve kendisine gönderilen yeni varyantlarını ve çözümlenmelerini yaptığı haftalık bir radyo ve televizyon programı sürüp gitmektedir.² Ancak bu efsanenin Amerikan kültürüyle sınırlı kalmadığı dünyanın dört bir yanına yayılan bir gezgin efsaneye dönüştüğü hatta yerel diğer inanç unsurlarıyla da karışarak yeni şekillerin ortaya çıkmasına neden olduğu bilinmektedir.³

Meselâ, aynı efsanenin Kore'nin Kunsan şehrinde Koreli halkbilimci Haruo Aoki tarafından 1954 yılında derlenmiş varyantı şu şekildedir: "Kunsan'daki Guntaku Taksi şirketinde çalışan bir şoför gece yarısı yerel bir cenaze hazırlama ve yakım evinden (crematory) bir taksi istediklerine dair bir telefon alır. Şoför oraya gider ve cenaze evinin önünden yirmi yaşlarında genç bir hanımı alır ve o şehrin tanınmış tüccarlarından Mr. Shimo'nun evine gitmek istediğini söyler. Taksi Mr. Shimo'nun evinin önüne gelince genç hanım parası olmadığını biraz beklerse alıp geleceğini söyleyerek arabadan iner ve eve girer. Epeyce bekleyen şoför genç kadının gelmediğini görünce sabırsızlanır ve evin kapısını çalar. Kapıyı uykudan yeni kalkmış bir halde Mr. Shimo açar ve ona ne istediğini sorar. Şoför ona olup biteni anlatıp

² Kitle iletişim araçlarının günümüzde efsaneler ve efsane anlatıcılarının üzerindeki tesiri için bkz. (Dégh 1992).

³ Meselâ, Hawaii'de mitolojik inanışlarla karışarak dönüştüğü şekli için bkz. (Luomala 1972).

kızı tarif edince, Mr. Shimo ona duvardaki kızının resmini gösterir; kız o kızdır ve birkaç gün önce ölmüştür. Cenazesi de şoförün gittiği cenaze yakım evinden kaldırılmıştır. Anında resimdeki kızı tanıyan şoför, hayalet kızın babasının anlattıklarından olup biteni anlayınca çok ağır ve ölümcül bir hastalığa tutulur” (Brunvand 1981: 33). Kore varyantında ölen kızın geri dönen hayaletinin teşhisinde resminin hatırlatıcı kanıt olarak efsanede yer aldığı görülmektedir.

Gündelik hayat içinde herhangi bir konuşma grubunda yeri geldiğinde rahatlıkla anlatılabilen bir “konuşmalık folklor türü” olarak gezgin efsanelerin dil ve kültür engellerini çok kolaylıkla aştığı görülmektedir. Aynı şekilde, bir yerel kültürün renklerine dayalı yeni karakterler kazanırken diğer yandan anlatıldığı mahallin uygun olan coğrafi mekanlarında gerçekleşmiş gibi anlatılmasıyla yerelleşirler. Yeni karakterlerin ve plotların yanısıra yeni nesnelere ve motiflere anlatıcının dinleyiciye anlatıyı anlaşılır kılma ve açıklama çabaları esnasında girerek yeni varyantların oluşmasına ve onun yerelleşmesine katkıda bulunur. Sözlü gelenekte efsaneyi anlatanlar onun gerçekleştiği yer, zaman hatta saat gibi pek çok detay katarak zenginleştirirler. Bu durum onların inandırıcılığını artırır ve adeta memoratlara yaklaştırır. Ancak, sözlü anlatımda uğradığı yerelleştirme, inandırıcı kılma ve kişiselleştirme ameliyelerinin neticesinde, gerçek hayattan kaynaklanmış gibi gözükse de bu nedenle de memoratlara benzediği için onlarla karıştırılabilen bu anlatıları memoralardan ayırmak için “sözde memorat” (pseudo-memorat) olarak da adlandırıldıkları görülmektedir.⁴

Toplumdaki yaygın inançları meydana geldiğine inanılarak aktaran efsane örnekleri söz konusu inanışları güncelleştirerek inananların inançlarını pekiştirirken yeni yetişen kuşakları da bu yolla söz konusu inançlardan haberdar ederek eğitmektedirler. Hemen her toplumda yer alan efsanelerin söyleminden “şüphe içinde” olanları da örnekleri gittikçe çoğaltmak yoluyla “bu kadar insan yalan söylemiş olamaz” veya “bunların hiç mi birisi doğru değil” gibi akıl yürütmelere yönelterek “doğru” ve “gerçek” olduklarına ikna etmek de yine efsane anlatımlarının amaç ve işlevleri arasında yer alır.

Kaybolan otostopçu hayalet kız efsanesinin Türk folklorundan öğrencilerimizle birlikte Türkiye’nin dört bir yanından derlediğimiz 120’yi aşkın varyantından birkaç tanesini ele alarak yukarıdaki Amerikan ve Kore varyantlarında yer alan motiflerle uğradığı yerelleşmelere daha yakından bakabiliriz. Ankara’da 1995 yılında öğrencimiz Pelin Koç tarafından derlenmiş olan bir otostopçu hayalet kız efsanesinin daha giriş cümlesinde Türk halk kültüründe yaygın bir inanç olan “ölülerin ölüm yıldönümlerinde evlerini ziyaret etmeleri” inanışına bağlanarak anlatıldığı görülmektedir.

Efsanenin söz konusu varyantı şu şekildedir: “Ölümler ölümünün birinci yıldönümünde sevdiklerini ziyarete gelir, evi gezer ve onlar hissetmeden sarılırlarmış. Bak ne anlattım. Şimdi... (duraklama) Bu olay Ankara, Asri Mezarlığı’nda oluyordu. Bir gün bir taksi şoförü mezarlıkta sarışın, çok güzel bir kız almış. Fakat, kız çıplakmış. Adam “Ayıp bacı, al şunu !” diye montunu vermiş kıza. Bahçelievler dördüncü caddede kız taksiyi durdurmuş. Demiş ki, “param yok.

⁴ Bu konudaki tartışma için bkz. (Dégh 1971, 1973, 1974; Çobanoğlu 2003).

Ben şu dairededim. Para alıp gelice(ği)m. Adam yarım saat, bir saat beklemiş. Kız yok. Şüphelenmiş yukarı çıkıp kapıyı çalmış. Bir kadın çıkmış. Adam, "Hanfendi buraya bir bayan getirdim, para getirmek için buraya geldi. Bir saat oldu" demiş. Kadın çok şaşırılmış ve oraya kimsenin gelmediğini söylemiş. Adam kızı tarif edince, kadın şok olmuş, "Tıpkı kızımı anlattınız ama imkansız, o olamaz çünkü, o bir sene önce öldü" deyince adam ısrar etmiş. Kadın kızının fotoğrafını gösterip sormuş. Adam da, "Bu demiş, işte ben bu kızı getirdim" Kadın "Kızı aldığın yere beni götür" demiş. Mezarlığa gitmişler. Adam kızı aldığı kapıyı göstermiş. Kadın, "Kızımın mezarı burada" demiş. Kızının mezarına gitmişler ve adamın montunu mezartaşına asılı bulmuşlar. Ya! Bunu bana şey anlattı. Bir arkadaşımın arkadaşımı ölen kız ve annesi de çok yakın komşuları" (Kuzey 1995).

Türk halk kültüründen derlenen varyantlarda otostopçu hayalet kızın fiziki varlığının delili olarak kullanılan "montun" kızı verilmiş nedeninin kızın çıplak olması son derece dikkat çekici bir ekleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhtemelen sözlü kültür ortamında sorgulanan ve eleştiriye uğrayan bu hususun geçirildiği görülür. Ankara'dan (1999) yılında Filiz Güçlü tarafından derlenmiş olan bir varyantta olay şu şekilde anlatılır: "Taksi şoförü gece aldığı müşteriyi Şentepe'ye bırakır. Geri dönerken yolda bir kız durdurur. Kızı alır; Fakat kız çıplaktır. Şoför de sorar "ne oldu, bu haliniz ne" der. Kız da, beni buraya bıraktılar. Şimdi sadece eve gitmek istiyorum" der. Bunun üzerine şoför kıza ceketini verir. Yenimahalle'de bir adrese bırakır. Kız hiç parası olmadığını, yarın bu adrese gelirse parayı vereceğini söyler. İsmi ve adresini verir. Sabah olur, şoför, kızın verdiği adrese gider. kapıyı çalar, bir amcayla bir teyze açar. Akşam kızlarını bu adrese bıraktığını borcu olan parayı almaya geldiğini söyler. Amcayla teyze şaşırır. "Nasıl olur?" derler. "Bizim kızımız 4 yıl önce öldü!" derler. Şoför de inanmak istemez. Çünkü akşam konuştuğu, ceketini verdiği kızın ölü olması imkansızdır. Amcayla teyze de inanası için şoförü mezarlığa götürürler. Mezar taşının üstünde kızın verdiği isim, üstüne üstelik ceket de mezarın üstünde durmaktadır. Bu şoför olaydan sonra arabasını satmış ve şoförlüğü bırakmış. Şimdi hiçbir iş yapmadan yaşıyor" (Yılmaz 1999)

Olayı yaşadığı iddia edilen şoförün Koreli meslektaşının sonunun hatırlatır bir sona da sahip olan bu varyanttaki çıplaklık nedenini geçiştirmenin ve kızın annesiyle babasının şoförü ikna için mezarlığa götürmesinin varolduğu görülmektedir.

Yine Ankara'dan (1999) yılında Zeynep Asan tarafından derlenmiş bir başka varyantında eklenen yeni motiflerle önceki varyantların çağrıştırdığı ancak herhangi bir açıklama yapmaksızın boş bıraktığı "çıplak olma"nın ve dolayısıyla bir monta ihtiyaç duymanın nedeninin açıklandığı görülür. Bu varyantta şöyledir: "Ben, geçimimi taksicilik yaparak sağladığım için gece geç vakitlere kadar çalışıyorum. Bir gece arabama bir müşteri aldım. Müşteriyi Karşıyaka'ya götürdüm. Dönerken mezarlığın orda bir mezarın başında çıplak bir kız gördüm. Çok şaşırım. Kız bana işaret etti. İndim arabadan, kızın yanına gittim. Kızın yanına yaklaştığımda kız: "Bana tecavüz ettiler, burada bıraktılar. Amca çok korkuyorum, ben, evime götürür müsün? diye yalvarıp ağlıyordu. Kıza ceketimi verdim. Taksiye bindik, kızın tarif ettiği eve gittik. Kız yol boyunca ağlıyordu. Tarif ettiği yere vardığımızda kız, "Ne

olursun amca kapıyı sen çaliver, ben babamdan çok korkuyorum” dedi.

Kızın haline acıdığım için indim arabadan, kapıyı çaldım. karşıma bir adam çıktı. Kızını mezarlıkta bulduğumu, onu iğfal ettiklerini uygun bir dille anlatmaya çalıştım. Adam bana şaşkın şaşkın bakıyordu. Sonunda, “Benim kızım öleli dört ay oluyor” dedi. Ben, “Nasıl olur kızınız arabada” dedim. Adam, “Gidip bakalım” dedi. Birlikte arabaya gittik. fakat arabada, kızıdan bir eser yoktu. Ceketim de ortalıktan kaybolmuştu. Adam bana gülerek bakıyordu. Herhalde delirdiğimi sanmıştı.

Adama, “Kızınız, esmer, kısa boylu, yeşil gözlü değil miydi ?” dedim. Adam onayladı. Adama, “Hadi kızınızı bulduğum yere birlikte gidelim” dedim. Adam kabul etti. Adamla birlikte yola koyulduk. Ben çok heyecanlanmışım. Adamın da heyecanlı olduğu her halinden belli oluyordu. Yol boyunca konuşmadık. Mezarlığa geldiğimizde gördüğümüz şey oldukça şaşırtıcıydı. Mezarın toprağı iyice karıştırılmış, üzerindeki çiçekler yolunmuş, ceketimi de mezarın üzerine güzelce serilmiş olarak bulduk. Hayli şaşırmıştık. Korkudan tek kelime bile edemedik. Oradan hızla uzaklaştık. Adamı evine bıraktım. Ondan sonra ne adamı ne de kız gördüm” (Arslan 1999).

Kaynak kişi olan şoförün ağzından derlenen bu varyantta şoför efsaneyi yerelleştirmeyi, kişiselleştirmeye dönüştürerek sözde memorat olarak adlandırılan bir hale dönüştürmekte ve otostopçu hayalet kızın babasına kızın mezarına gitmeyi kendisi teklif etmektedir. Dahası, Türk halk kültürüne göre güzel ve bakımlı bir mezar panoraması da çizilmekte ve böylece bu işleri bile yapabilen “derli toplu” bir ölünün, mezarın üzerine ceketini “güzelce” sermiş olması, kendi mantığı içinde daha tutarlı hale gelmektedir. Ayrıca efsanelerin çoğunda “sarışın” ve biraz da bu nedenle sanki boylu posluluğu çağrıştırır gibi olan otostopçu kızın bu varyantta “esmer, kısa boylu ve yeşil gözlü” bir hale dönüşerek daha da yaygın tanıdık ve bildik bir profil içerdiği görülmektedir. Özellikle, mont ihtiyacının, dolayısıyla çıplaklığının bağlandığı neden olan “tecavüze uğrama” veya “iğfal edilme” motifleri ile bunların Türk filmlerinin kurgularında bir dönem çok yaygın olarak kullanımları üzerinde yeni araştırmalara ihtiyaç olduğu açıktır.

İnsanların gerçek olduklarına inanarak anlattıkları efsanelerin bu tür kişiselleştirmeler ve yerelleştirmelerle adeta sadece kendilerine ve yörelerine has bir hale dönüştürerek sözde memoratlaşmalarına yine 1999 yılında Kırıkkale’den Nevin Köksal tarafından varyant son derece güzel bir örnek teşkil eder mahiyettedir: “Kırıkkale’nin Yahşihan İlçesi’nde yer alan Yahşihan Mezarlığı, Kayseri yolu üzerindedir. Bundan birkaç yıl önce Kırıkkalelileri ayağa kaldıran bir olay oldu. Bir taksi şoförü gece yarısı Yahşihan Mezarlığı’nın önünden geçerken deli gibi yağın yağmurun altında ıslanan beyaz bir beze sarılmış siyah bir kadın tarafından durdurulmuş. Adam kadına nereden geldiğini sormuş. Kadın öldüğünü, şimdi de canlandığını söylemiş. Tabi şoför buna inanmamış. Kadın çok üşüdüğünü söyleyince şoför ona ceketini vermiş. Kadını evinin önünde indirmiş. Kadın kendisine sabahleyin gelmesini, ceketini ile parasını almasını söylemiş.

Sabah şoför kadının evine gelmiş. Kapıyı yaşlı bir kadın açmış. Adam kadına kızının söylediklerini anlatmış. Kadın şaşırmış. Adama kızının yıllar önce öldüğünü

söylemiş. Adama ne dediyse inandıramamış. Kadın adamı mezarlığa götürmüş. Bir bakmışlar ki adamın ceketini mezarın üstünde duruyor. Bu olayın yaşanması, bu konuda ilgilenecek bazı tv kanallarının çağırılmasını gerektirdi. Fakat insanların panik olmaması için unutulmaya çalışıldı” (Şahin 1999).

Açıkça görülüyor ki son yıllarda bazı tv kanallarının gezgin efsanelere ve memoralara yönelik olarak yaptıkları yayınlar halk arasında bu tür olayları tv kanallarına duyurmaya yönelik beklentiler oluşturmaktadır. Bu varyantta otostopçu hayalet kızın kendisini alan şoföre doğruyu söyleyerek kendisinin bir ölü veya hayalet olduğunu söylemesi efsanenin genel yapılanışına veya kompozisyonuna ters bir anlatım şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Efsanenin asıl çarpıcı yönünü oluşturan ölü tarafından alınan unsurun mezarının üstünde bulunması motifini bir bakıma işlevsizleştiren bu yeni anlatım şekli muhtemelen kaynak kişinin veya efsaneyi dinlediği kişinin konuyu karıştırmamasından kaynaklanan bu ekleme ve yer değiştirme sözlü kültür ortamında anlatıldıkça yayılıp genişleyebileceği gibi diğer formları dinlemiş olan diğer kaynak kişilerin anlatımları ve düzeltmeleriyle ortadan kalkarak genel anlatıma uygun bir hale gelebilir.

İzmir ve Manisa civarında gerçekleşen ve 1992 yılında bir Eylül gecesi saat 7 de yaşandığına dair son derece detaylı bilgilerle bir sözde memorata dönüşen bir varyantta 1999 yılında Tolga Elbirlik tarafından Manisa'dan derlenmiştir. Bu varyantın Los Angeles varyantını çağrıştıracak bir biçimde kurgulanmış olması dikkat çekicidir. Manisa varyantı şu şekildedir: “Hava yağmurluydu ve ben Manisa Sanayi çıkışına doğru gidiyordum. Birden çok ıslanmış bir bayan beni durdurdu. İzmir'e gideceğini söyledi, çok üşüyordu. Ona ceketimi verdim yolda giderken bayağı konuştuk. Sonra evine geldiğimizde parayı ödeyip indi. Fakat ceketimi onda unuttuğum. Yarın alırım diye tekrar İzmir'e dönmedim. Ertesi gün eve gittim, kapıyı çaldım. Kızın babası çıktı. Adama olayı anlattım. O da dedi ki, “Benim kızım geçen sene Vestel'de çalışıyordu ve Vestel servisi kaza yaptı. Arabada ölen tek kişi benim kızımdı” dedi. Ben üzerindeki elbiseleri tarif edince elbiselerini çıkarıp bana gösterdi. Öldüğünde üzerindeki elbiseleri imiş. Sonra babasını alıp mezarına gittiğimizde ceketim onun mezarı üzerindeydi” (Altıntaş 1999).

Öte yandan otostopçu hayalet kızla hep şoförlerin muhatap olması gezgin efsanenin Amerika'daki varyantlarında da yer almakla birlikte Türk halk kültüründe derlenmiş varyantlarda özel arabasıyla geceleri bir yerlere giden insanların bu tür efsaneyi kişiselleştirerek anlatmamaları dikkat çekicidir. Bu durumun muhtemel açıklamalarından birisi, pek çok kaynak kişinin taksi şoförü olmaları nedeniyle adeta mesleklerinin ne kadar zor olduğunu “dirilerin” yanında bir de “ölülerle” uğraşmayı da içerdığını anlatır bir şekilde dönüşmüş olması olabilir. Bilindiği gibi, Türk halk kültüründe şoförler ve onların gönlünü hoş tutmak isteyen insanlar bu mesleğin ne kadar zor olduğunu “patates çuvalı değil insan taşıdıklarını” vurgulayarak anlatmaları son derece yaygın ve geleneksel bir gündelik konuşma temasıdır. Bu bağlamda pek çok taksi şoförünün dünyanın her yerinden derlenen bu gezgin efsaneyi yerelleştirmenin de ötesinde kişiselleştirerek muhataplarına karşı kendilerine bir üstünlük veren bir işleve yönelik olarak anlatmaları da mümkündür. Nitekim yukarıdaki varyantların birinde olayı yaşayan taksi şoförünün mesleğini bırakması an-

latıldıktan sonra bir de hâlâ işsiz olduğuna yapılan vurgu son derece anlamlı ve dikkat çekicidir.

Ancak Türk folklorundan derlenmiş bir başka varyantta otostopçu hayalet kızla karşılaşan bir şoför değil bir askerdir. Ekin Ersözen tarafından 2001 yılında Ankara'da derlenmiş olan bu varyant şu şekildedir: "Yağmurlu soğuk bir havada, izin günü, motosikletiyle dolaşmaya çıkan askerin biri yolda giderken duvarın kenarına çökmüş titreyen bir kız görmüş ve kızın o haline çok acımış. Bunun üzerine kızın yanına giderek onunla tanışan asker, kıza neden burada çömelip titrediğini sormuş. Kız da eve gitmek istediğini fakat gidecek parası olmadığını söylemiş. Asker de bu kadar üzülmemesini, onu eve bırakabileceğini söylemiş ve ikisi de motora binip yola koyulmuşlar. Yolda kızın üşüdüğünü fark eden asker, üstündeki parkasını kızın sırtına örtmüş. Eve geldiklerinde kızın teşekkürleriyle vedalaşmışlar. Asker eve döndüğü zaman parkasını kıza unuttuğunu hatırlamış. Ertesi gün almak için kızın evine gittiğinde kapıyı yaşlı bir teyze açmış. Asker "kızınızın arkadaşıyım. Dün parkam onda kalmıştı, almaya geldim" deyince kadın çok şaşırılmış. "Benim kızım üç yıl önce öldü. İnanmazsan git mezarlığa bak" diyerek kızının yattığı yerin adresini vermiş. Bunun üzerine mezarlığa giden asker bir de ne görsün. Kızın mezarının üstünde örtülü bir parka. Kendi parkası ...! Bu olaydan sonra askerin akli dengesi bozulduğu, bundan dolayı tımarhaneye yatırıldığı öğrenilir" (Sarı 2001).

Bu varyantta otostopçu hayalet kızla karşılaşan asker olmasının yanısıra diğer varyantların bir çoğunda mezarlığa gitmeyi teklif eden aile bireyleri ona mezarlığın adresini vermekle yetinirler. Belki de askerin bir otomobil değil de bir motosiklet kullanmasından kaynaklanan bu durum askerin parkasını mezarlıkta bulmasından sonra tımarhaneye düşecek kadar akli dengesinin bozulmasına dair bilgiler içerdiği görülmektedir.

Genellikle otostop yapılan bireyden alınan mont veya benzer bir nesneyle bir halüsinasyon veya hayal olmanın ötesinde gizemli bir inandırıcılık kazan ve mezarının üstünde bulunmasıyla da tekrar oraya dönmüş olduğu düşünülen otostopçu hayalet kızın, Türk halk kültüründe yerleşerek farklılaşmaya başlayan varyantlarının birinde, Amerika'daki "babasının kitabını unutan kız" gibi kendisinin bir şeyini arabada unutmaya, 1995 yılında Serhat Yalçınkaya tarafından İzmir'den derlenen şu örnekte rast gelinmektedir: "Olay Trabzon'da Bahçecik dolmuşlarında çalışan bir dolmuş şoförünün başından geçmiştir. Bu olayı bizzat dolmuş şoförünün ağzından dinledim. Şoförün adı Murat'tır. Murat bir gün son servisi de bitirdikten sonra evine gitmek için hazırlanıyormuş. Saatte gece yarısını biraz geçmekteymiş. O sırada gelinlikli bir kız apar topar minibüsün içine binerek, "Beni öldürecekler. Lütfen beni buradan götürün" demiş. Bunun üzerine Murat "Bir dakika, ne oldu anlatın bakalım" demiş. Kız babam beni sevmediğim biriyle evlendirmeye çalıştı ben de ona karşı çıkınca bana ateş etti" diyerek cevap vermiş. Daha sonra da sevdiği başka bir erkek olduğunu söyleyerek oraya gitmek istediğini belirtmiş. Şoförde bunun üzerine kız verdiği adrese götürüp bırakmış. Murat şoför, nihayet evine dönerken, kızın arabanın içine duvağını düşürdüğünü fark etmiş. "Eeee," demiş kendi kendine, "geç oldu artı duvağı yarın götürürüm. Ertesi gün aynı adrese tekrar gittiğinde evdeki insanlara başından geçenleri anlattıktan sonra duvağı uzatıyor. Bu sırada kızın sevdiği oğlanı,

annesi “yavrum” diyor. “Onu dün düğün salonundan kaçarken vurdular ve öldü” (Türkyılmaz 1999).

Otostopçu hayalet kızın motorlu taşıt araçlarının sahiplerinden başka yoldan geçen yayalarla da karşılaşip tanışarak hatta Los Angeles varyantında olduğu gibi bar veya diskoya da gitmesi Türk halk kültüründen derlenen varyantlarda da yer aldığı görülmektedir. Bu motifi içeren bir otostopçu hayalet kız varyantı, Utku Çakmak tarafından 1999 yılında Ankara’da derlenmiştir: “Yirmi yaşlarında genç bir erkek on yıl kadar önce Marmara Denizi’ndeki Avşa Adası’nda yaşayan akrabalarını ziyarete gider. Gece olduğunda eğlenmek için diskoya arkadaşlarının yanına gitmesi için mezarlığın yanından geçmesi gerekmektedir. Mezarlığın yanından geçerken orada duran güzel bir kız dikkatini çeker. Kızın yanına gider tanışır. Beraber diskoya gidip sabaha kadar eğlenirler. Sabah, oğlan kızın evine bırakır. Ertesi gün buluşmak üzere randevu alır. Ertesi gün kızı çağırmak üzere kızın evine gider. Kapıyı yaşlı bir bayan açar. Oğlan, kızın adını söyleyerek bayandan çağırmasını ister. Bayanın birden gözleri dolar, ağlamaya başlar. “Kızım geçen sene öldü” der. Çocuk inanamaz ve o gün bir daha dönmek üzere Avşa Adası’ndan ayrılır” (Bekâr 1999).

“Kaybolan Otostopçu” efsanelerinin Amerika Birleşik Devletleri’nde derlenmiş varyantlarının bir kısmında otostopçunun bir kız veya hanım değil bir erkek olduğu görülür. Otostop yapan bir erkek “Hz. İsa olduğunu” belirtip yakında geleceğini söyler veya II. Dünya savaşı gibi bir savaşın ne zaman biteceği gibi konularda gelecek ilgili kehanetlerde, yahut karşılaştığı insanların yararına bazı yardımlarda (Brunvand 1981) bulunur. Türk halk kültüründe bu yapıyı çağrıştıran bir başka gezgin efsane “şoförün kalp kriziyle ölümü ve otobüsü durduran otostopçu ermiş” olarak adlandırabileceğimiz varyantlardır. Bu gezgin efsane ve ona bağlı memoratlar başka bir çalışmanın konusunu oluşturacak kadar zengin bir çeşitlemeye sahiptir.

Türk halk kültüründe “kaybolan erkek otostopçu ermişi” Sebilay Erdoğan tarafından 1999 yılında Kars’tan derlenen şu anlatı örnekleyebilir: “Kerim dede, biraz sonra anlatacağım bu olayı bir yaz akşamı yeminler ederek anlatmıştı ve ben o gece uyuyamamıştım” Kars’ta Kış ayları çok soğuk olduğu için ben her yıl İstanbul’a çocuklarımın yanına giderdim. Yirmidört saatlik yol çok uzun gelirdi. Eşyalarımı da alarak saat on buçukta hareket edecek olan otobüse diğer yolcularla birlikte bindim. Otobüs Erzurum’a yaklaştığında hava kararmıştı. Ben zaten otobüslerde hiç uyuyamam. Aniden yolun ortasında perişan halde bir adam belirdi. El kol hareketleri yaparak otobüsü durdurdu. Hepimiz çok merak ettik ve otobüsten indik. Adam az ileride bir hastasının olduğunu ve yardım istediğini söyledi. Ben de yolcularla birlikte adamı takip etmeye başladım. Gittik gittik ve birden adam kayboldu. Hepimiz rüya gördüğümüzü sandık ama değildi. Çok korkmuş ve şaşırmıştık, hızlı adımlarla otobüse geri döndük. Yerlerimize oturduk, bir an önce gitmek istiyorduk. Ama şoför otobüsü hareket ettirmiyordu. Yolculardan biri şoförün uyuduğunu söyledi ve uyandırmak için yanına gitti. Tüm çabasına rağmen şoför uyanmadı. Direksiyona başını dayamış olan şoför ölmüştü. Kalp krizinden öldüğünü söylediler. Ama ben hiç inanmadım” (Karagöz 1999). Doğal olarak “kul sıkışmadan Hızır yetişmez” inancına bağlı olarak çok kolaylıkla Türk halk kültüründeki Hızır kültüne, insanlara

yardımcı olan evliyalarla, ermişlere, “üçler, yediler, kırklara”⁵ bağlanan ve bir çoğu memorat karakterinde karşımıza çıkan bu vakanın benzeri motifleri içeren beş yüzü aşkın varyant öğrencilerimiz tarafından derlenmiştir. Ancak, asıl önemli olan gerek Amerikan ve gerekse Türk halk kültüründe kaybolan otostopçuların erkek olduklarında kazandıkları “kutsallık” figürü erkek egemen bir toplum yapısının kutsallıkla ilgili paradigmasını yansıtması bakımından dikkat çekicidir.

Gezgin efsaneler ve kent efsaneleri bir toplumda niçin anlatılırlar ve anlatıldıkları toplumda ne anlam ifade ederler? Bu sorular, malzemelerini derleyen ve tasnif eden bütün halkbilimcilerin onları tahlil edip yorumlama safhasına geldiklerinde karşısına çıkmak durumundadır. Her şeyden önce her gezgin efsane veya kent efsanesinin kültürde yaslandığı bir halk inancı boyutu vardır ve bu inanç etrafında oluşan “olağanüstü şahsi tecrübe hatıraları” olan memoratlar adeta bir deprem tetikleyici gibi bir işlev üstlenerek toplumda, eğitilmiş, akli başı yerinde dürüst ve güvenilir bir kişinin anlattığı ve sosyal olarak kabul edilmiş bir olağanüstü güçle olan iletişim aynı inanca bağlı bütün anlatıların “gerçek” olarak algılanmasına yol açar. Bu durum elektrik enerjisinin ulaştığı bütün iletkenler üzerinden yoluna devam etmesine benzer bir elektrikleme ve iletkenlik kazanma hadisesidir.

Konumuzu oluşturan otostopçu hayalet kız bağlamında, Türk halk kültüründen derlenmiş şu memorat Necdet Atlı’yı tanıyan ve olayı onun ağzından dinleyen çevrede son derece etkili bir dönüşüm ve iki tür arasında tematik yakınlıktan kaynaklanan işlevsel bir etkileşim üstleneceği açıktır: “Çanakkale Biga’da bir akşam Necdet Atlı iş çıkışı arabasıyla evine dönmektedir. Bir yol ayrımına geldiğinde, otostop çeken, ilkokul çağında bir çocuk görür. Çocuğun yalnız başına orada ne yaptığını merak ederek durur. Çocuğu arabasına alır, nereye gideceğini sorar. Çocuk az önce otostop çektiği dar yolun ayrımını gösterir. Servisi kaçırdığını kendisini mümkünse otobüse yetiştirmesini, yoksa ailesinin merak edeceğini söyler. Necdet Bey, çocuğun ailesinden yana tedirginliğini anlar ve arabasını o dar yola çevirir. Dar yolda biraz ilerledikten sonra, bir servis otobüsünün yolun kıyısına doğru yuvarlanmış olduğunu görür. Hemen arabasından iner. Bir çok yaralı vardır. Yaralılara yardım için en yakın hastane ve polise haber verir. O karışıklıkta yanındaki çocuğun kaybolduğunu fark eder. Serviste bulunan bir öğretmene, yolda arabasına bir çocuk aldığını ve sonrasında gelişen olayları anlatır. Necdet Bey’in tarifleri sonucunda, bu çocuğun kazada ölen tek öğrenci olduğunu anlarlar. Olay yerinde çocuğun ölüsünü görünce büyük bir şok yaşarlar” (Gözde 1999). Bu anlatıda yer alan kaza olayının gerçekten yaşanmış olması ve kazada bulunan öğretmen ve diğer bireylerin çocuğun varlığı ve ölümüne dair söyleyeceği her şey memoratı geniş kitleler nezdinde daha inanılır kılmaktan başka bir işe yaramayacaktır.

Bu memoratı duyup inanan bir insan içinse, kaybolan otostopçu hayalet kız efsanesi ile memorat arasında hiçbir fark olmayacaktır. Sadece her ikisinin varlığı birbirinin inandırıcılığını pekiştirecek üstelik gezgin efsanemizin yerelleşerek tekrar tekrar yaşandığına dair bıraktığı intibain oluşturacağı sinerjik yapı onun geniş kitleler içinde adeta “mutlak gerçek” imişçesine algılanmasına yol açacaktır. Hatta bu

⁵ Türk halk kültüründe Hızır’la kurulan iletişim biçimlerinin tipolojisi hakkında bkz. (Çobanoğlu 2003).

bağlamda "sözde memoratlar" da çok rahatlıkla gerçek memoratlar olarak kabul edilecek anlatıların inandırıcılığı daha da arttırılacaktır. Hiç şüphesiz memoratlarda ve efsanelerde yer alan olağanüstü motiflerin ve olayların fiziki gerçekliği halkbiliminin alanına giren konular değildir. Ancak sosyal ve kültürel bir olgu olarak efsane ve memoratların içinde yer aldıkları sosyo-kültürel yapıda bu şekilde bir işleyiş şemasına ve işlevselliğe sahip oldukları da açık bir gerçektir. Türk halk kültürünün en güçlü kültlerinden birisi olan Hızır kültü ile yukarıda işaret ettiğimiz ilişkilendirme ve buna bağlı anlamlandırmalar düşünüldüğünde kuvvetle muhtemelen başka kültürlerden kültürümüze intikal eden bu gezgin efsanenin Türk kültüründe özümsemiş assimile edilmiş sürecini daha anlaşılır kılmaktadır.⁶

Öte yandan çoğunlukla kent efsaneleri olarak karşımıza çıkmakta olan "kaybolan otostopçu hayalet kız" efsaneleri, ağırlıklı olarak kırsal kesime tarım toplumuna ait olan geleneksel halk inançlarımıza nazaran toplumun şehirli, daha iyi eğitilmiş ve göreceli olarak daha sofistike kesimi tarafından anlatılması modern şehir hayatından perspektifler taşımaları nedenleriyle, "çağdışı" kabul edilen ve eski epistemik cemaatimize ait görülen bilgiler ve görüngüler içeren anlatılara nazaran temsil kabiliyetleri daha yüksek ve dolayısıyla icra ortamları daha geniştir. Ancak bu yapılanış beraberinde yukarıda işaret ettiğimiz gibi bağdaştığı geleneksel unsurların şehirlerde daralan gelenek çevrelerinin yeniden genişlemesi sürecinde özellikle köyden kente göç eden çevreler de düşünüldüğünde son derece önemli roller üstlenmelerini getirmektedir.⁷

Sonuç olarak, henüz hangi yolla olduğu bilinmemekle birlikte, A.B.D. kaynaklı gezgin bir kent efsanesi olan "kaybolan otostopçu hayalet kız efsanesi"nin Türk halk kültürüne geçerek yerleştiği ve Hızır, ölenin sevdiklerini ziyareti, ölenin ölüm yıldönümünde evini ziyareti başta olmak üzere bazı geleneksel değer, inanç ve kültürle de etkileşim içine girerek hızla ulusallaşma sürecini tamamlamakta olduğu söylenebilir. Aynı zamanda efsanenin şehirli ve modern toplum kesimlerinde temsil ve takdim edilebilir bir kültürel sembol konumuna yükselerek, geleneksel efsane tema ve aktörleri olan "alkarısı", şeytan", "peri" ve benzeri olağanüstü varlıkların daralan gelenek çevrelerini kırsal kesimin dışında genişletmeleri sürecine katkıda bulunan faktörlerden birisi olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- AARNE, A. ve S. Thompson, (1964), *The Types of the Folktale*, Helsinki: Folklore Fellow Communications.
- ALTINTAŞ, Sabri, (1999), Yaşı 36, Manisa doğumlu, ilkokul mezunu, taksi şoförüyle, Tolga Elbirlik'in 7.2.1999'da Manisa'daki görüşmesinde derlemiştir. Bir kopyası Ö.Ç. özel arşivindedir.

⁶ Benzer bir süreci yaşayan "ruh çağırma seansları"yla ve UFO memoratlarıyla ilgili değerlendirmelerimiz için bkz. (Çobanoğlu 2003).

⁷ Özellikle son yıllarda televizyonlara yansıyan "cinci hoca" vakalarındaki artışın geleneğin yeni bir canlanması veya gelenek çevresini genişletmesi mi? Yoksa özel kanalların çoğalmasına paralel bir yansıma mı olduğu araştırılmağa değer bir konudur. Bu husus aydınlandığında bu ve diğer gezgin kent efsanelerinin Türk halk kültüründeki yer ve rolleri daha da belirginleşebilir.

- ARSLAN, Kemal, (1999), Yaşı 55, Ankara doğumlu, ilkokul mezunu, taksi şoförüyle, Zeynep Asan'ın 9.2.1999'da Ankara'daki görüşmesinde derlenmiştir. Bir kopyası Ö.Ç. özel arşivindedir
- BAUGHMAN, Ernest W. (19667, *Type and Motif Index of the Folktales of England and North America*, The Hague: Indiana University Folklore Series No 20.
- BEKÂR Serap, (1999), Yaş 25, Ankara doğumlu, öğretmenle, Utku Çakmak'ın 2.2.1999'da, Ankara'daki görüşmesinde derlenmiştir. Kayıtlarının bir kopyası Ö.Ç. özel arşivindedir
- BORATAV, Pertev N, (1969), *Yüz Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BRUNVAND, Jan Harold, (1981), *The Vanishing Hitchhiker: American Urban Legends and Their Meanings*, New York: W.W. Norton & Company.
- CHRISTIANSEN, Reidar, (1958), *The Migratory Legends*, Helsinki: FFC.
- ÇOBANOĞLU, Özkul , (2003), *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- DÉGH, Linda, (1971), "The 'Belief Legend' in Modern Society: Form, Function, and relationship to Other Genres", *American Folk Legend A Symposium*, (ed. W. D. Hand), Los Angeles: University of California Press: 55-68.
- DÉGH, L. ve A. Vázsonyi, (1973), "Hypothesis of Muti-Conduit Transmission in Folklore", *Folklore, Performance and Cummunication*, (Ed. D. Ben Amos ve K.S. Goldstein), The Hague: Mouton: 211-214.
- DÉGH, L. ve A. Vázsonyi, (1974), "The Memorate and the Proto-Memorata", *Journal of American Folklore*, 87/ 345: 225-239.
- DÉGH, L., ve A. Vázsonyi, (1976), "Legend and Belief", *Folklore Genres*, (Dan Ben-Amos), Austin: University of Texas: 93-123.
- DÉGH, Linda, (1992), "What Kind of People Tells Legends ?", *Studia Fennica Folkloristica: Folklore Processed in Honor Lauri Honko*, 1: 104-113.
- DUNDES, Alan, (1971), "On the Psychology of Legend", *American Folk Legend A Symposium*, Los Angeles: University of California Press: 21-36.
- GEORGES, A. Robert, (1971), "The General Concept Assumptions to be Reassessed", *American Folk Legend A Symposium*, (Ed. W. Hand), Los Angeles: University of California Press: 1-19.
- GÖZDE, Meral, (1999), Yaşı 23, Biga doğumlu, üniversite öğrencisiyle Buket Şafak'ın 12.2.1999'da Ankara'daki görüşmesinde derlenmiştir. Kayıtlarının bir kopyası Ö.Ç. özel arşivindedir.
- HAND, D. Wayland, (1965), "Status of European and American Legend Study", *Current Anthropology*, 6: 439-446.
- KARAGÖZ, Kerim, (1999), Yaşı 75, Kars doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi ile, Sebilay Erdoğan'ın 1.2.1999'da, Kars'taki görüşmesinde derlenmiştir. Kayıtlarının bir kopyası Ö.Ç. özel arşivindedir.
- KUZEY, Arzu, (1995), Yaşı 19, Ankara doğumlu, üniversite öğrencisiyle, Pelin Koç'un 25.12.1995'te, Ankara'da görüşmesinde derlenmiştir. Kayıtlarının bir kopyası Ö.Ç. özel arşivindedir.

- LUOMALA, Katharine, (1972), "Disintegration and Regeneration: The Hawaiian Phantom Hitchhiker Legend", **Fabula: Zeitschrift für Erzählforschung**, 13: 20-59.
- ORTUTAY, Gyula, (1964), "International Society for Folk Narrative Research", **Acta Ethnographica**, C. 13, S. 1-4.
- PROPP, Vladimir, (1998), **Folklor: Teori ve Tarih**, (Çev. N. Hasgöl ve T. Tanyel) İstanbul: Avesta Yay.
- SAKAOĞLU, Saim (1992), **Efsane Araştırmaları**, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- SARI, Adile, (2001), Yaşı 71, Ankara doğumlu, ev hanımıyla, Ekin Ersözen'in 3.2.2001'de, Ankara'daki görüşmesinde derlenmiştir. Kayıtlarının bir kopyası Ö.Ç. özel arşivindedir.
- SYDOW, Carl W. Von, (1934), "Kategorien der Prosa-Volksdichtung", **Volkskundliche Gaben John Meier zum siebzigsten Geburtstage dagebracht**, Berlin ve Leipzig: 253-68.
- SYDOW, Carl W. Von, (1948), "Popular Traditions and Their Classification" **Selected Papers**, (ed. Laurits Bodker), Copenhagen: Rosenkilde and Bager: 127-45.
- ŞAHİN, İlknur, (1999), Yaş 23, Kırıkkale doğumlu, memurla, Nevin Köksal'ın 1.2.1999'da Kırıkkale'deki görüşmesinde derlenmiştir. Görüşmenin kayıtlarının bir kopyası Ö.Ç. özel arşivindedir.
- THOMPSON, Stith, (1955), **The Motif Index of Folk Literature**, 6 cilt, Bloomington: Indiana University Press.
- TÜRKYILMAZ, Ünal, (1995), Yaş 38, Çorum doğumlu, Ortaokul mezunu, işçiyle Fikret Yalçınkaya'nın 2.9.1995'te, İzmir'deki görüşmesinde derlenmiştir. Kayıtlarının bir kopyası Ö.Ç. özel arşivindedir.
- YILMAZ, Zeynep, (1999), Yaşı 40, Ankara doğumlu, lise mezunu, ev hanımıyla, Filiz Güçlü'nün 12.2.1999'da Ankara'daki görüşmesinde derlenmiştir. Kayıtlarının bir kopyası Ö.Ç. özel arşivindedir.